

Nekoliko aspekata prekograničnih društveno-gospodarstvenih, rodbinskih veza pripadnika hrvatske, srpske i slovenske nacionalnosti u Mađarskoj od 1918. do 1945¹.

Dr. habil. Lóránt Bali, Ph.D.

egyetemi docens

Magyar Agrár - és Élettudományi Egyetem

Georgikon Campus

8360 Keszthely Deák F. u. 16.

Bali.Lorant@uni-mate.hu

Abstract

Along the Croatian - Hungarian border on the Drava axis, in an extended line from the Mura region to Vojvodina, it is nothing more than an ethnic contact zone that has been functioning for centuries. The aim of the study is to present the main factors influencing assimilation in the period after the First World War, to present the formation of the border between Hungary and the Kingdom of Serbia - Croatia - Slovenia (later Yugoslavia) and its qualitative changes. It also covers the situation of the Croatian, Slovenian and Serbian nationalities “trapped” on the Hungarian side, the characteristics of their socio - economic relations with the motherland, the political geographical changes affecting everyday life and their effects. The Yugoslav - Hungarian border relations between the two world wars were marked by the quality of the system of foreign policy relations between the two countries, and the milieu created by the great European policy. The dilapidated Hungarian political administration was able to achieve little success against the strong military actions based on preventive aggression represented by the Serbian side, which accompanied the establishment of the new border.

Uvod

Područje uz hrvatsko-mađarsku granicu u osi Drave produžena u liniji od Prekmurja do Vojvodine nije ništa drugo već jedna etnička kontaktna zona koja funkcionira više od jednog stoljeća. Cilj studije je prikazati glavne činitelje koji su odredili asimilaciju u razdoblju nakon 1. svjetskog rata te prikazati nastanak granice između Mađarske i Kraljevine Srba, Hrvata i

¹ „This (book, paper, project) was supported by the János Bolyai Research Scholarship of the Hungarian Academy of Sciences”.

Slovenaca (kasnije Jugoslavija), odnosno kvalitativnu promjenu iste. Osim toga, osvrnut ću se na stanje pripadnika hrvatske, slovenske i srpske nacionalnosti koji su bili prisiljeni ostati na mađarskoj strani, na karakteristike društveno-gospodarstvenih odnosa s matičnom domovinom, na političke i geografske promjene koje utječu na svakodnevni život i na njihove učinke. Osvrnut ću se na prikazivanje koncepcija autonomije koje su nastale nakon određivanja granica, na posebnu instituciju dvojnih posjedovanja, neposredne asimilacijske utjecaje nastale zbog rascjepkanja jedinstvene željezničke infrastrukture, učinke promjene političke okoline te pored toga na posljedice odabira državljanstva. Zorno ću prikazati unutarnje društveno-gospodarstvene procese u Mađarskoj za vrijeme Trianona koji su utjecali na asimilaciju te s povijesno aktualnim događanjima jugoslavensko-mađarskih vanjskopolitičkih odnosa koji su nastajali iz kratkoročnih interesa također se prikazuju činjenice koje su utjecale na asimilaciju Hrvata, Srba i Slovenaca koji su bili prisiljeni ostajati u Mađarskoj.

Važnije prethodne okolnosti nastajanja nove južne državne granice

Već tokom svjetskog rata je započeo proces osamostaljivanja i nastajanja nacionalnih država južnoslavenskih naroda unutar Monarhije. Predstavnicima „Jugoslavenskog Kluba” koji je osnovan 30. svibnja 1917. zamišljali su budućnost svojih naroda u trodijelnoj Austro-Ugarskoj Monarhiji a što je potvrdio Karl car i kralj manifestom 16. listopada 1918. Drugu smjernicu predstavljali su Ante Trubić, predsjednik Jugoslavenskog Odbora i Nikola Pašić srpski emigrant i predsjednik. Na temelju sporazuma koji su sklopili 20. srpnja 1917. zamišljali su zajedničku budućnost u državi Hrvata, Srba i Slovenaca koju bi vodila dinastija Karađorđevih. Vrenje je započelo već i prije sklapanja mirovnih sporazuma, naime 5.-6. listopada 1918. sabor je proglasio osnivanje Nacionalnog Vijeća u Zagrebu, a 29. izdvajanje Srpsko-Hrvatske-Slovenske Države iz Austro-Ugarske Monarhije, smatrajući svojom imperijom Međimurje i Vojvodinu (Gulyás L. 2012., Sokcsevits Dénes – Szilágyi Imre – Szilágyi Károly 1993.).

Pripreme za sklapanje sporazuma kojim se namjeravalo okončati 1. svjetski rat započele su 3. studenog 1918. u Padovi, gdje su Armando Vittorio Diaz sa strane savezničkih sila i Viktor Weber general sa strane Monarhije zaključili primirje. Ubrzo je postalo jasno da primirje koje je zaključio Diaz i Weber, srpske jedinice savezničke postrojbe koju je vodio general Franchet d'Esperey, ne prihvaćaju obvezujućim, pa prelazeći Dunu i Savu prodirali su u Mađarsku. Nakon toga 10 dana kasnije nastala je beogradska vojna konvencija koja je odredila demarkacijsku liniju između Mađarske i nove južnoslavenske države u nastajanju, na

liniji Beszterce – Maros – Subotica – Baja – Pečuh. 1. srpska armija započela je prodirati 13. studenog, 15. je zaokupirala Barcs, Szigetvár, Pečuh i Pécsvárad. „Narodna skupština” koja je nastala od lokalnih Srba i Hrvata (Bunjevaca) s područja Bačke-Banšaga-Baranje (Velika Nacionalna Skupština)² i sastala je 25. studenog u Novom Sadu kako bi legalizirala proširenje područja, iskazala je pripajanje zaokupiranih područja Srbiji. 1. prosinca 1918. nastala je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (Hornyák Á. 2004., Mohos M. 2008.).

Nastajanje državnih granica (skica)

Hrvatski i slovenski sustav odnosa (Međimurje, Prekmurje)

Nastajanje granica je bio jedinstveni proces, ali ipak trodijelni proces i sustav odnosa. Pregovore oko pitanja granica je trebalo voditi sa srpskim entitetom, kao kvazi neprijateljem praktičnim pobjednikom Velikog Rata, s Hrvatima, kao nekadašnjom sudržavom Svete Krune, a sa Slovencima kao nekadašnjom pokrajinom Habsburškog Carstva. Međutim, jasno je vidljivo, kako su Bačka i Baranja usko povezane, kao slučaj Međimurja i Prekmurja.

24. prosinca 1918. srpske čete zaokupirale su Međimurje, prvotni cilj jedinica koje su prodirale je bio ujediniti Srbe, Hrvate i Slovence u jednu državu, iz tog su razloga ciljali zaokupirati Donju Lendavu i okolicu koja je imala mješovito stanovništvo. Prešavši Muru krenuli su od Dolnje Bistrice i krenuli su u smjeru Murske Subote te su slobodne čete koje su formirale većinom srpski vojnici stavile pod kontrolu teritorij koji je ostao u njihovim rukama do 3. siječnja 1919. kada su mađarske snage ponovo zauzeli teritorij te je stalna vojna posada štitila grad i okolicu do nastanka sovjetske republike (Göncz L. 2004.).

Dvije važne činjenice su utjecale na nastajanje granica između Mađara i susjednih južnoslavenskih naroda, jedna je činjenica kaotično stanje mađarskih državnovlasničkih i javnopravnih organa, a druga su interesi sile Antanta. U ovu sredinu se uklopila ideja panslavizma Jože Klekla svećenika i hrvatskih vlasti u svezi zapadno-mađarskog slavenskog koridora,³ koji bi Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca prvenstveno spajala na temelju

² Etnički sastav članova Velike Nacionalne Skupštine 1918. je bio sljedeće: od 757 delegata 667 je bio Južnoslaven (578 Srbina, 84 Bunjevaca, 3 Šokaca, 2 Hrvata) (88%), 6 Nijemaca (0,7%), Mađara 1 (0,13%), odnosno 62 Slovaka (8%), 21 Rusina (2,7%). Iste godine je na području zvanom Vojvodina bilo je među stanovništvom Mađara (27,9%), Nijemaca (23,9%). Zajedno su činili više od polovine cjelokupnog stanovništva, nasuprot Srbima i Hrvatima kojih je bilo 37,35%. Na temelju toga možemo dobro vidjeti, da prilikom nastanka nove južnoslavenske države „babice” nisu se puno bavile načelima koje je obilježilo ime Wilsona. (Gulyás L. 2012. pp. 74-75.).

³ Plan je bio zapriječiti ponovo spajanje Austrije i Mađarske i dati potporu da Čehoslovačka ima izlaz na more. Pravo postojanja koridora utemeljili su u činjenici što je tamo živjelo 155 tisuća autohtonog hrvatskog

hrvatskih interesa sa Čehoslovačkom, preko Burgenlanda, županije Zala, Vas, Moson, Sopron uzduž 170 km i poprijeko 60-75 km. Ovu ideju su obrazlagali slovenskom stanovništvom i velikim udjelom pripadnika gradišćanske hrvatske nacionalnosti uz Rabu (Pándi L. 1995., Gulyás L. 2005.).

Slično nastojanjima mađarskih Rusina i Nijemaca, u pojedinim političkim grupama Venda također se pojavila ideja autonomije, a što je u interesu očuvanja jedinstva države podržavala i mađarska politička elita. Obál Béla veliki župan županije Vas, vladin povjerenik odgovoran za područje oko Mure je predložio u siječnju 1919., reagirajući na nastojanja Slovenaca oko zadobivanja samostalnosti, svoj prijedlog za formiranje županije Vend. Na temelju te ideje objedinili bi Vende koji žive na području županije Zala u tri općine, u općinama Murska Subota, Gornja-Lendava i Belatinci. Paralelno sa spomenutim prijedlogom izrađen je prijedlog za autonomiju sa strane slovenskih svećenika koje je vodio Jožek Klekl, a prema kojem bi ujedinili Slovence koji žive uz Muru i Rabu u okviru autonomne jedinice Slovenska krajina sa sjedištem u Murskoj Suboti.

Autonomiju su prije svega tražili u području obrazovanja i kulture, a u ostalim društvenim i gospodarstvenim sektorima nisu tražili istu. Vrijeme sovjetske republike nije išlo u prilog mađarskim interesima prilikom mirovnih pregovora. Južnoslavenska država u nastajanju najstojala je vojnim pritiskom, prethodnom okupacijom pojedinih teritorija nagovoriti velesile na promjenu granica u njihovu korist. Vijeće Petorice je 1. kolovoza 1919. odobrilo vojnu okupaciju Prekmurja, a što se dogodilo 12. i 13. Mađarsko stanovništvo se nije previše bunilo protiv vojne okupacije, nastalo stanje su smatrali privremenim. Mađarska vojska je otpor pružala akcijama tek 23. i 24. studenog kod Kobilja, 29. kod Dolge Vas, odnosno 30. prosinca kod Dobrovnika i Čente. Niti jedna akcija nije bila dugoročno uspješna (Göncz L. 2004., Hornyák Á. 2004.).

Srpski i hrvatski sustav odnosa (Bačka, Baranja)

Prethodno prikazani događaji dobro skiciraju kaotičnu situaciju koja je nastala nakon zaključivanja primirja, što su srpske čete iskoristili i prodrijeli na područje naše domovine. Već prije nastanka zajedničkog službenog srpsko-hrvatsko-slovenskog stajališta u siječnju

i slovenskog stanovništva. Temelje gospodarstva namjeravali su stvoriti jačanjem cestovnih pravaca glavne linije Sopron – Szombathely – Nagykanizsa koja se razgranala na dva pravca u smjeru Neusidel – Požun, odnosno Nagykanizsa – Zagreb. Iako plan nije dospio pred delegaciju koja je pregovarala, unatoč tome kao njegov utjecaj Mađarska je trebala osigurati Čehoslovačkoj preko linije Požun – Sopron – Szombathely - Murakeresztúr u smjeru Zagreba dostupnost luke u Rijeci.

1919. Petar Pešić general predstavio je mirovnoj delegaciji stajalište srpskog vojnog zapovjedništva u svezi određivanja nove granične linije, koja bi išla od Lippe uzduž Marosa sve do njezinog ušća neposredno ispod Szegeda, sjeverno od Subotice i 15 km sjeverno od Baje, od Pečuha 15, od Szigetvára 20 km sjeverno, pa južno od Nagykanizse uzduž Mure, do ušća rijeke Lendva, pa nakon toga južno od Lendvaújfalu na vododijelnici Lendve i Kerke. Srpska delegacija je cijelo vrijeme ignorirala načelo nacionalnosti i etničkih skupina, njihove zahtjeve odredilo je strategijsko gledište. U okviru mađarskih pitanja pripadnost Banata nije bio predmet, budući bilo je 277 000 slavenskog stanovništva (Hrvata, Srba, Slovaka, Bunjevaca) naspram „samo” 261 000 Mađara, pa tako je to dijelila rumunjska i srpska strana. Teritorijalne zahtjeve su imali na Baranju što su potkrijepili s velikim brojem autohtonog hrvatskog stanovništva. U slučaju Međimurja kao zemljopisni argument navodili su da je ono prirodni nastavak Slovenskog brežuljka, odnosno da je 92% stanovništva Hrvat i da je tek od 1868. dio „mađarske sudržave” a ne Hrvatske. Odbor za određivanje granice Rumunjske-Srbije-Hrvatske je 6. travnja 1919. dao svoj prijedlog prema kojem se nova granica prostirala južno od Segeda i Marosa. Izgubljeni su Subotica i Zombor, na području Hrvatske Drava je ostala granica do ušća Mure i u njezinoj liniji sve do austrijske granice. Međutim međuvremenu su stigli novi podaci o popisu stanovništva, na temelju kojih je srpska strana zaključila da je podcijenila udio južnoslavenskog etnikuma u Baranji. To ju je natjeralo da objavi novi zahtjev za reviziju granice. Tako su dobili Drávaköz (Drávaszög) te su ponovo htjeli raspravljati o već spomenutom planu Pešića, 22. listopada 1919. već su u službenom zapisu zatražili pripajanje cijele Baranje, Pečuha i Mohača. Osim toga imali su zahtjev na područje od 78 km² na lijevoj obali Drave, kako bi time korigirali gubitak teritorija uslijed prirodne promjene korita rijeke. Na početku 1920. bilo je riječ o još jednoj zamjeni područja na temelju etnika, a ticalo se područja Horgos-a, odnosno Baje, međutim do toga nije došlo. Na pritisak mađarske strane, ljeti 1921. velesilama je također dodijalo da postrojbe Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca ne evakuiraju zaokupirana područja u skladu s mirovnim sporazumom. Krajnja odluka je donesena 9. kolovoza 1921., prema kojoj treba predati Baranju i Pečuh u tri koraka između 18 – 22. kolovoza te ukinuti brzo izglasanu Baranjsku Mađarsko-Srpsku Republiku. Iako su bili „zastoji”⁴ u povlačenju, unatoč tome su 22.

⁴ Baranjsku Mađarsku-Srpsku Republiku koja je proglašena 14. kolovoza 1921. štiti je Beograd. Najglavniji njezin upravljački organ bio je tzv. Upravni odbor (Intéző Bizottság), koji je imao 25 članova. Njegovi članovi „koji su prijeli da će dići u zrak rudnike i otporom do zadnje kapi krvi te sličnim uobičajenim bedastoćama” nisu se namjeravali povući iz zemlje. Pečuški gradonačelnik Linder Bela, nekadašnji mađarski vojni ministar koji je dao potporu marionetskoj državi, brzo je shvatio da je situacija neodrživa bez potpore Beograda. Tako je u suglasju s Petrom Dobrovićem, predsjednikom države, inicirao početak evakuacija. Evakuacija Pečuha se

kolovoza Gosztanyi Gyula gradski, odnosno Prakatur Tamás županijski vladini povjerenici i veliki župani preuzeli upravljanje javnom upravom. 14 mjeseci nakon mirovnog sporazuma Mađarska je mogla integrirati i svoja južna područja. Današnja granica je postala konačna u svibnju 1922. (Gulyás L. 2005., Hornyák Á. 2004., Hornyák Á. 2020., Suba J. 1999.).

Teritorijalni gubici i gubici stanovništva/ prestrukturiranja, javno upravljanje

Ako pregledavamo stanje pograničnog područja nakon Trianona, možemo vidjeti da je nova južnoslavenska država dobila područje od 18 882,2 km² od Kraljevine Mađarske. Osim toga glavna sastavnica nove tvorevine je nekadašnja sudržava, Hrvatska-Slavonija s 42 531,5 km² i nekadašnji Corpus Separatum, Fiume (Rijeka), kao nekadašnja kvazi ekslava s područjem od 20 km².

Današnja Slovenija je dobila od županije Vas cijelu općinu Murske Subote, značajni dio općine Szentgotthárd, odnosno od županije Zala gotovo cijelo područje općine Lendave. Međimurje koje je i prije svjetskog rata bio izvor javnopravnih rasprava, pripojili su Hrvatskoj, kao i cijelu općinu Perlaka, Čakovca županije Zala, odnosno od općine Nagykanizsa takozvani Legradski obalni stup mosta, Legrad i okolicu.

Područja koje su pripojili Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca te njihovo mađarsko stanovništvo 1921. u južnom susjedstvu Mađarske

Naziv područja i veličina, km ²		Broj stanovništva mađarske nacionalnosti, osoba
Baranjski trokut	1 143,7 km ²	376 107 osoba
Bačka (županija Bač–Bodrog)	8 150,5 km ²	
Banat (županija Torontál)	9 588 km ²	
Područje od Mure, tj. dio županije Vas i Zala 968,7 km ²		14 064 osoba

zadesila 22. kolovoza, unatoč tome je na istoku od Dunava bilo više zastoja. Glavni razlog tome su karte koje su koristili Srbi i velesile a među kojima je razlika bila 2-9 km te je za pojašnjenja trebalo vremena.

⁵ Mađarski politički zemljopis određuje naziv Vojvodina za cjelokupni teritorij koji je pripojen od županija Baranja, Bač-Bodrog, Torontal Kraljevine Mađarske Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Neracionalna karakteristika teritorijalnog sastavljanja nove južnoslavenske države je da je Baranjski trokut s ove strane Drave također bio dio Vojvodine sa središtem u Novom Sadu, u periodu koji je predmet istraživanja.

Međimurje (dio županije Zala) 700 km ²	1 904 osoba
Ukupno 20 552 km ²	392 075 osoba

Izvor: vlastiti sastav na temelju Gulyás L. 2005., 2013.

U odnosu na Baranjski trokut (Drávaszög) općina Baranyavára je gotovo potpuno odbvojeno, u općini Mohača Dályok i okolica, a od općine Siklós je Újbezdán i okolica odvojeno. Od županije Bač-Bodrog općine Baje, Bácsalmása i sjeverni dijelovi općine Subotice su pripojeni Mađarskoj. Od naselja s pravom grada Baja je izgubila dio svoje aglomeracije, od županije Torontal samo je nekoliko naselja Kiszombor, Szóreg, Deszk, itd. ostalo na području Mađarske.

Nepromjenjivo etničko boravišno područje, u promjenljivoj političko zemljopisnoj okolini

Iako nove državne granice nisu odmah promijenile boravišno područje pojedinih etnikuma, unatoč tome su se našli u potpuno drugačijoj političkoj i društvenoj okolini. Pojedini su u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca postali državotvorne nacije (Hrvati to zapravo nisu bili nikada⁶, kao ni Slovenci), dok su drugi izgubili taj svoj status (Mađari)⁷. Drugi su i nadalje ostajali kao regionalni etnikum, bez prave matične narodnosti (Hrvati, Slovenci, Bunjevci u Mađarskoj)⁸, odnosno Srbi su i nadalje ostali organizatori države. Pored toga nekoliko tijela nacija koji su činili državu imalo je na drugoj strani granice etničke blokove koji su tamo prisilno ostali. Nove granice su odredile države s potpuno drugačijim etničkim sastavom u većini. S gledišta ispitivanja relevantno je da se neću baviti s nekolicinom etničkih problema između dva svjetska rata u Jugoslaviji koja do tad nije ni postojala, samo ću se dotaknuti važnih pitanja koja se nadovezuju na područja uz granicu.

Stanovništvo koje je prisilno ostalo izvan granica države, ne podjednako i u isto vrijeme, ali kontinuirano je patilo od izgreda okupatorskih četa. I u Prekmurju su u više slučajeva prekršili prekid vatre i privremenu graničnu liniju, uznemirivali su građansko

⁶ U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, u kasnijoj Kraljevini Jugoslaviji pored Srba, i Hrvati i Slovenci su također de jure bili državotvorna nacija. Međutim to se de facto odnosilo samo na srpsku stranu. Problemi u unutarnjoj politici između dva svjetska rata upravo su nastali zbog srpsko-hrvatskih napetosti.

⁷ Na području susjedne južnoslavenske države Mađari su postali nacionalna manjina, kao i u susjednim zemljama „malog antanta”.

⁸ Unatoč tome, što su novu južnoslavensku državu nazvali Kraljevinom Srba, Hrvata i Slovenaca, u njoj su prije svega dominirali srpski interesi. Kolektivna kvazi državna svijest nije se iskazala niti na vanjskopolitičkoj niti na unutarnjepolitičkoj razini, pa tako najmanja državotvorna slovenska nacija de facto se ne može smatrati nacionalnostima koja bi mogla utjecati na djelovanje državnopravnog uređenja.

stanovništvo. 27. kolovoza 1919. pljačkali su u Lenti-ju i okolici, vršili nasilje nad ženama, i povremeno bez razloga su zapalili pojedina naselja. Od ljeta 1919. je održavanje obiteljskih i prijateljskih veza postalo otežano, a poslovne veze su zapinjale kao i prakticiranje vjere. Jedan takav primjer je slučaj Dobrovnika gdje je bila crkva župe. Filije župe, Bödeháza, Gáborjánháza, Szíjártóháza, Zalasombatfa su ostale na drugoj strani granice, tako je postao problem odlazak vjernika u crkvu, kao i održavanje pogreba i ostalih obiteljskih obreda. Tada se konkretno moglo osjetiti u svakodnevnom društvenom odnosnom sustavu da se promijenila politička i zemljopisna situacija. Vjerski život katoličkih Slovenaca na području Venda (Vendvidék) je također patio zbog novonastale situacije. Od župe Veliki Dolenci odvojili su se vjernici Ritkaháze koji su središte svoje župe imali u Velikim Dolencima. (Göncz L. 2000).

Promjena etničkog sastava prostora između dva svjetska rata u jugoslavensko-mađarskom odnosnom sustavu

Nakon nastanka nove državne granice 392 075 osoba mađarske nacionalnosti je ostalo na području Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, velika većina 376 000 osoba u Vojvodini i u Baranjskom trokutu. Značajno se promijenila situacija i glede Kraljevine Mađarske. Izgubila je 67% svog teritorija, 58% stanovništva. Prije 1. svjetskog rata udio nacionalnosti bio je 46%, a u novoj „okrnjeloj državi” smanjilo se na 10 %. Taj proces se jačao kroz odabir državljanstva na objema stranama granice. One koji su odabrali državljanstvo susjedne države tjerovali su da što prije napuste državu. Na početku u slučaju mađarskih južnoslavena, osobito Srba i Bunjevaca, to nije bilo potrebno. Nadajući se boljem životu samovoljno su se preselili (u prvom valu prije svega obrazovaniji sloj), međutim brzo se razaznalo, da Beograd u više slučajeva može samo lošije životne uvjete osigurati za njih. To je rezultiralo time, da je njihovo iseljavanje usporilo i trajalo je sve do 1930. Na području Mađarske za vrijeme Trianona između 1910-1941 broj stanovništva je porastao za 22%, a udio onih kojima nije mađarski bio materinski jezik smanjio se za 25%. Unutar toga kod Srba za 79%, kod Hrvata za 39%, a kod Slovenaca za 30%. Pored odabira državljanstva jačala se i asimilacija. To se prije svega odnosilo na nacionalnosti, stanovništvo u gradovima, zbog mješovitih brakova i eničke eksogamije, što je kod Hrvata bilo pojačano, a kod Srba se u manjoj mjeri dešavalo. U etnički mješovitim brakovima pojavila se dvojezičnost, što je u praksi značilo predaju mađarskog jezika s generacije na generaciju pa je ona postala isključivi jezik. Crkvena praksa je također išla u prilog tome, naime propovijed je bio na mađarskom jeziku, a sam obred na jeziku nacionalnosti te se i pjevalo na jeziku nacionalnosti. Većina pripadnika nacionalnosti

koji su ostali u Mađarskoj, približno njih 60% bio je agrarno žiteljstvo, i samo njih oko 5% intelektualaca, činovničkog sloja. Nismo imali niti jedan grad gdje bi nacionalnosti bili u apsolutnoj većini. Društveno raslojavanje, odnosno neuspjela agrarna reforma u Nagyatadu, doveli su do iseljavanja iz tradicionalnih naselja (sela) i jačanja odlaska na sezonski posao. To je nadalje stvaralo priliku za sklapanje mješovitih brakova, isto kao i zapošljavanja u industriji, prometu (željeznici). Između dvaju svjetskih ratova kod nacionalnosti je već započeo proces zamjene jezika koja je trajala do danas i polako i završila. Između 1920-1941 smanjio se broj govornika jezika nacionalnosti za 23 %, između 1920-1930 za 18%, između 1930-1941 za 5 %. „U skladu” s povijesnim iskustvima u desetljeću izravno nakon rata brža je bila „asimilacija” većinskome narodu. Istražujući pojedine nacionalnosti zbog masovnog odabira državljanstva kod Srba je bilo smanjenje za 68%, a kod Hrvata za 36%. Najznačajnije mjesto boravišta domaćih Srba bio je otok Čepel i okolica Szentendre-a, jedino apsolutno većinsko njihovo naselje je bio Lórév (69%). Hrvatska nacionalnost u skladu s podrijetlom živi u četiri veća bloka: gradišćanski Hrvati na području uz zapadnu granicu, pomurski Hrvati, podravski Hrvati u južnom Zadunavlju, odnosno Šokci i Bunjevci koji žive uz Dunav. Hrvati koji su živjeli u gradovima između dva svjetska rata brzo su se asimilirali, samo su zatvorenije seoske zajednice uspjele sačuvati prije svega svoj kulturni i jezični identitet, a više od 80% njihovih pripadnika bio je agrarni proleter. Njihova sposobnost zagovaranja interesa bila je ograničena zbog nedostatka građanskog sloja koji ima više obrazovanje i raspolaze sa širokim društvenim vezama. (Barics Ernő – Blazsetin István – Frankovics György – Sokcsevics Dénes 1998., Olasz L. 2014.)

Politička slika međudržavnih odnosa u svakodnevnom životu, dvojno posjedovanje

Nastankom nove državne granice pojavili su se novi društveno-gospodarski problemi za ljude koji su živjeli/htjeli živjeti na obadrije strane granice.⁹ Gore već spomenute promjene u javnoj upravi generirale su nove do tad nepostojeće probleme, u krugu žitelja koji su se prije svega bavili poljoprivredom i živjeli u malim selima *„pojaviła se nova kategorija gospodarstvenika: dvojni posjednik koji živi u jednoj državi, ali zemlje, šumu ima u drugoj državi, koje je imao pravo obrađivati i imao opću dozvolu odvoziti proizvode bez plaćanja*

⁹ Povjesničari pojedinih nacija različito interpretiraju i prosuđuju Austro-Ugarsku Monarhiju. Pojedini ju opisuju kao ostarjelu „klimavu” državnu tvorevinu, dapače i neki mađarski povjesničari tako razmišljaju o njoj, dok ju drugi interpretiraju kao uspješnu političku, gospodarsku integraciju. Suvremeni koreferati, isprave, memorandumi glede područja koje je predmet istraživanja jednoznačno govore o njoj kao o jednom inetgriranom gospodarskom području, koje su uništili kroz „određivanje granica” nakon Velikog Rata.

carine” (Mohos M. 2008. 49. p.). Pored toga brojni su zaposlenici radili u susjednim državama. Na početku su vlasti pokušavale riješiti situaciju na način da su izdavale različite dvojezične putne dokumente: jednostranu dozvolu sa slikom za gospodarstvenike (dvojne posjednike) što je važila godinu dana, dvomjesečne dozvole sa slikom za sezonske radnike, trodnevnu dozvolu za prelazak zbog obiteljskih događanja (krstítke, vjenčanja, bolest, pogreb, itd.) (Mohos M. 2008.).

Na mađarskoj strani nove državne granice 7122 jugoslavenskih gazdi je imalo 14 506 katastarskih jutara, dok na odvojenim područjima 2690 Mađara je imalo 26 086 jutara. Tako je bilo sveukupno 9812 gazdi koji su imali interes u tom pitanju. Dvojni posjednici s jugoslavenske strane u prosjeku su imali 2 jutara zemlje, dok su Mađari u prosjeku imali 10 jutara zemlje, pa jednoznačno možemo zaključiti da se radilo o siromašnom seljačkom sloju.¹⁰ Naš južni susjed na početku je isključivo htio dati dozvolu slobodnog kretanja samo gazdama, to pravo su kasnije proširili na temelju sporazuma sklopljenog u srpnju 1924. i na ostale državljane unutar pogranične zone od 10 km. Trajno rješenje tog pitanja pronašlo se 24. srpnja 1926. sklapanjem trgovinskog sporazuma, koji su tek 1929. ratificirali te je on stavrno 1930. stupio na snagu. Mađarska se strana 1931. u više navrata napismeno obratila susjednim organima kako se Beograd ne drži odredbi trgovinskog sporazuma, otežava kretanje gazdi: nisu na vrijeme zamijenili iskaznice za prelazak granice, na blagdanima su odredili zatvaranje granice, s biciklom je bilo zabranjeno prelaziti granicu, granični i carinski organi nisu održavali predviđene konzultacije. Na to je stigla i službena reakcija, prema kojoj je jugoslavenski ministar unutarnjih poslova naredio nadležnim osobama Banata Save da ispituju žalbe i riješe ih. Bilo je malo slučajeva kada je granica zaista presjekla posjed. U većini slučajeva obrađena zemlja i mjesto stanovanja gazde su se nalazili u drugoj-drugoj državi. U ovakvim situacijama gazda je mogao svoje plodove odvoziti bez carine do mjesta stanovanja na nekoj cesti prvog odnosno drugog reda. Jugoslavenske vlasti su nakon 18. svibnja 1932. uvele pravilo plaćanja carine i probiranja pristojbe prema kojem je odvoz bez plaćanja carine bio ograničen i omogućen samo na cestama prog reda. Na odsjeku granice koja je bila duga 621 km bilo je samo 17 takvih mogućnosti prelaska, jedan riječni, 7 željezničkih i 9 cestovnih. Nova pravila prema kojima se ograničila prometna mogućnost više puta su prisilila dvojne posjednike da idu naokolo (zaobilaznicom) pa su im i troškovi porasli. Na ovakve mjere vlasti su reagirali gazde na način da su više puta izorali granične znakove, odnosno uključili su u proizvodnju traku tragova od 3 metra s obje strane i obrađivali su je.

¹⁰ Od 1921. važe pravila koja se odnose na dvojne posjednike, a koja su važila u intervalu od 10 godina i istekla su tokom 1931.

Jugoslavenska granična snaga nije uspjela izvršiti svoje zadatke, žitelji su slobodno kretali vamo tamo na granici.¹¹ Prema mjerenjima iz 1932. u Međimurju i Prekmurju je bilo 2 516 jugoslavenskih i 401 mađarski dvojni posjednik, znači većinom su bili Hrvati i Vendi, dok od Kotoribe do Dolnjeg Miholjca 3 287 jugoslavenskih (hrvatskih), dok od Dunava do Horgoša 1060 jugoslavenskih (Mađara, Nijemaca, Šokaca, Bunjevaca) i 786 mađarskih dvojnih posjednika, a od Horgoša do rumunjske granice njihovo postojanje nije bilo poznato. Naš južni susjed smatrao je da je najkritičnije stanje uz Muru i Dravu. Dnevno je granicu prelazilo tamo-vamo gotovo 4 000 gazdi, odnosno računavši i njihove članove obitelji, gotovo 15 000 osoba, koje su bile pod utjecajem mađarske politike. Na početku su samovoljno pokušavali riješiti situaciju i zamijeniti posjede Međimuraca za zemlju Mađara u Bačkoj i Banatu. To se međutim nije realiziralo. Na jednom sastanku 9. svibnja 1934. na kojem su sudjelovali Božidar Purić zamjenik jugoslavenskog ministra vanjskih poslova i Alth mađarski veleposlanik, postalo je jasno kako je jugoslavenska strana iskazala zahtjev za ukidanjem institucije dvojnog posjedovanja. Mađarska Vlada je željela problem pronijeti Népszövetség-u (Savez naroda), međutim do toga nije došlo. „Mainstream” javno mnijenje Europe oštro se zanimalo za djeletnost hrvatskih ustaša u Jankapuszti zbog čega su Mađarsku stigmatizirali. Usred ne baš povoljnog međunarodnog odnosa sustava uspjeli smo 21. srpnja 1934. sklopiti bilateralni dogovor s Jugoslavijom koja se borila s unutarnjim napetostima, vratili su stanje prije 18. svibnja 1932. te su odustali od ukidanja dvojnog posjedovanja. Umjesto dotadašnjih 9 mogućnosti cestovnog prijelaza otvorili su 33 prijelaza, pa se prosječna udaljenost između prijelaza s 71 km smanjila na 19 km. Ovakvo stanje se održalo i važno sve do 1941., s manjim izmjenama. Nakon toga je nastupila zamjena uloga (Hornyák Á. 2008.).

Promet (željeznica, skela)

Jedan od neophodnih zaloga društveno-gospodarskog razvitka bio je „željezni parip” koji je dalje jačao razvitak povezanih industrijskih i trgovinskih djelatnosti. Uz Dravu u periodu već i

¹¹ Jugoslavenske vlasti su uvođenje strožih mjera potkrijepile s prekršajem granice sa strane Mađara koji su krali konje. Stvarni problem je bio neograničeno kolanje informacija. Hrvatsko stanovništvo područja dobilo je vanjske vijesti o vrelim domaćim unutanjepolitičkim procesima. Mađarska koja je razmišljala o reviziji imala je osnovni interes destabilizirati Jugoslaviju, i u tome je pronašla odgovarajuće partnere u krugu pojedinih političkih grupacija. Osim toga hrvatsko stanovništvo Međimurja i žitelji Vojvodine koji u bili etnički mješoviti, također su u svakodnevnom životu osjetili tu gospodarsku distancu koju je prouzročila nova država. Izolirali su se od nekadašnjih svojih središta sajmovi/tržišta, pojedine željezničke linije su se rascjepkale, u više slučajeva su vodile od nikud do nikud. Pored toga tada je već bilo poznato djelovanje organizatora tabora Gustava Perčeca u Jankapuszti (Bezsenetópuszta). Pretpostavka je da su seljačke djevojke i žene brinule o žiteljima tabora, odnosno odvozile u Jugoslaviju propagandne materijale Mađara i ustaša, kalendare. Pretres žena je u to vrijeme bio zabranjen.

prije Nagodbe započeli su izgraditi željezničku mrežu. Na području u širem smislu najznačajniju ulogu glede željeznice imali su gradovi Nagykanizsa, Pečuh, Barč, Osijek. Značaj dvaju zadnjih je bio u tome da se tamo riječni promet dotaknuo sa željeznicom. Do 1910. izgradili su glavnu željezničku liniju mreža koja je odredila život područja na makroregionalnoj razini (Hardi T. – Hajdú Z. – Mezei I. 2009):

- Budapest – Nagykanizsa – Gyékényes (Murakeresztúr) - Kapronca (Koprivnica) – Zagreb – Prgerhof (Pragersko), odnosno Zagreb – Fiume (Rijeka)
- Nagyvárad – Szabadka (Subotica) – Baja – Dombóvár - Gyékényes – Kapronca (Koprivnica)
- Pécs – Szigetvár – Barcs – Gyékényes (Murkaeresztúr) – Kotor (Kotoriba)

Na mezoregionalnoj razini u zadnjim mirnim godinama određujuće je bilo djelovanje sljedećih linija:

- Zombor – Eszék - Dálja – Villány – Pécs
- Csáktornya – Ljubljana – Trieszt
- Csáktornya – Muraszterdahely – Lendva – Rédic – Lenti – Zalaegerszeg
- Muraszombat – Körmend

Lokalne željeznice (prigradska željeznica) (Majdán J. 2008) :

- Szentlőrinc - Sellye – Zaláta - Našice
- Pécs – Harkány – Drávaszabolcs - Donji Miholjac
- Kiskőszeg (Batina) – Pémonostor (Beli Manastir) – Siklós – Harkány – Középrigóc – Barcs.

Gustoća željezničke mreže s istoka prema zapadu pokazuje gušću teksturu u području Drava – Mura. Veće makroregionalno željezničko čvorište krajem 1. svjetskog rata u području su stanice u paru Gyékényes (Murakeresztúr) – Kapronca (Koprivnica). Nalazi se na sjecištu glavnih trgovinskih cestovnih pravaca. Preko njih su prevozili žito Nizine (Alföld) (Délvidék), hrast Slavonije, a iz smjera Rijeke (Fiume) svježe ranko voće i povrće s Bliskog Istoka. Sporedne linije i prigradske željeznice su pak osigurale vezu pojedinih funkcionalnih središta s njihovim aglomeracijama. „Mreža željeznice koja je prethodno izgrađena prema jedinstvenom sustavu interesa se rascjepkala (između Körmend – Muraszombat, Zalaegerszeg – Csáktornya, Gyékényes – Kapronca, Barcs – Verőce, Zaláta – Našice, Drávaszabolcs – Alsómiholjac, Magyarbóly – Pémonostor) te je na pojedinim linijama ukinut promet.”(Hardi T. – Hajdú Z. – Mezei I. 2009, 289. p.)

Prometne veze su opstale samo u Baranjskom trokutu i Prekmurju te zahvaljujući međudržavnim odnosima koji su kontinuirano puni sa sumnjama i preko njih se odvijao

neznatan promet. U pograničnom području u užem smislu ne možemo pronaći naselje s pravom grada kao ni sjedište općine (Alsólendva, Csáktornya, Perlak, Muraszombat, Dárda, Villány, Lenti, stb.).(Hardi T. – Hajdú Z. – Mezei I. 2009).

Umjesto sažetka

Na jugoslavensko-mađarske pogranične odnose između dvaju svjetskih ratova utjecala je kvaliteta sustava vanjskopolitičkih odnosa između dvije države kao i milje koje je stvorila velika europska politika. Neuredna mađarska politička administracija mogla je sebi pripisati malo uspjeha u odnosu i protiv preventivnih vojnih akcija utemeljenih na agresiji što je odlučno zastupala srpska strana, a koja su pratila određivanje nove granice. Tokom kratkog perioda od 20 godina na ispitivanom području prelazak je de facto bio slobodan, unatoč tome što su to jugoslavenske vlasti kontinuirano zapriječile/zaustavile s administrativnim sredstvima. „Institucija” dvojnog posjedovanja također je opstala, trgovinske, vjerske, obiteljske veze su također bile održive. Prometne veze su pak prorijedile ukidanjem pojedinih glavnih i sporednih linija. Jednoznačno možemo konstatirati da zbog utjecaja odabira državljanstva i jačanjem asimilacijskih pritisaka na obadvije strane granice započeo je proces etničke homogenizacije što je označavao smanjenje omjera nacionalnih trupa koji su se odvojili.

U predveče 2. svjetskog rata vraćeni su Međimurje i Drava-kut, međutim to je bilo samo privremeno stanje. Vječni prijateljski sporazum koji su potpisali 12. prosinca 1940. nije bio na snazi ni godinu dana. „U travnju 1941. Mađarska se uključila u njemačku akciju protiv Jugoslavije. (Dozvola za prelazak njemačkih četa preko područja Mađarske uistinu i samim time je označavalo i sudjelovanje). Formalno je samo nakon raspada države preuzela u posjed veliki dio područja koje je odvojeno 1920” (Hardi T. – Hajdú Z. – Mezei I. 2009, 290. p.). Nakon korekcije granice zbog teritorijalnih gubitaka odnos s Neovisnom Hrvatskom Državom nije bio vedar. Na temelju sporazuma 28. svibnja 1941. uspostavljene su prometne veze i veze prelaska granice. Na nekadašnjem jugoslavensko-mađarskom graničnom odsjeku nakon travnja 1941. u prometu su bile sljedeće linije: Murakeresztúr – Csáktornya, Magyarbóly – Dárda, Szabadka – Újvidék, Szeged – Szabadka – Zombor – Gombos. Također je stavljen u promet linija Körmend – Zalalövő – Dávidháza – Órihodos koja nije prometovala između dvaju svjetskih ratova. 18. prosinca 1941. predali su i Drava most kod Gyékényesa koji je privremeno obnovljen. Obadvije strane na jugoslavenko-mađarskoj granici u razdoblju od

dvadesetak godina, od Trianona do drugog svjetskog rata, karakterizira izostanak razvoja društveno-gospodarskih odnosa, tj. tzv. „hod na istom mjestu”.

Popis literature

Barics Ernő – Blazsetin István – Frankovics György – Sokcsevics Dénes 1998: Magyarországi horvátok. Körtánc Egyesület. Budapest

Feletar, Petar 2005: Istočno Međimurje. Meridijani Izdavačka kuća. Samobor, 127 p.

Göncz László 2000: Sajátos események a Mura mentén 1919-ben. In: (szerk.) Göncz László Lendvai füzetek 17. A Mura mente és a trianoni békeszerződés. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet. Lendva, pp. 33-50.

Gulyás László 2005: Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák – Magyar Monarchiától napjainkig. Hazai Térségfejlesztő Rt. 233 p.

Gulyás László 2012: A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek 1919-1924. Attraktor. Máriabesenyő, 179 p.

Gulyás László 2013: A Délvidék története 3. kötet. Trianontól a királyi Jugoszlávia összeomlásáig (1941). Közép-Európai Monográfiák 8. Egyesület Közép-Európa Kutatásra. Szeged, 140 p.

Hajdú Zoltán 2001: Magyarország közigazgatási földrajza. Dialóg Campus Kiadó. Budapest – Pécs, 334 p.

Hornyák Árpád 2020: A magyar – jugoszláv határ megvonása. In: Pontes. 3. szám, pp. 153-170.

Hornyák Árpád 2004: Magyar – jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918-1927. Forum Kiadó. Újvidék, 355 p.

Hornyák Árpád 2004: A magyar–jugoszláv határ kialakulása az első világháború után, különös tekintettel a Muravidékre. In: (szerk.) Göncz László Lendvai füzetek 17. A Mura mente és a trianoni békeszerződés. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet. Lendva, pp. 80-90.

Hornyák Árpád 2008: A kettős birtokosság intézménye a magyar – jugoszláv határon a két világháború között, In: (szerk.) Bodnár Erzsébet és Demeter Gábor: Tradíció és modernizáció a XVIII-XX. században. Hungarovox Kiadó, Budapest pp. 301 -313.

Hardi Tamás – Hajdú Zoltán – Mezei István 2009: Határok és városok a Kárpát – medencében. MTA Regionális Kutatások Központja. Győr – Pécs, 374 p.

Kalšan, Vladimir 2014: Muraköz történelme. Tiskara Letis. Csáktornya, 463 p.

- Majdán János 2008: A Dráva menti kapcsolatok átalakulása a folyó országhatárrá válása után (1921-1941). In: (szerk.) Horváth István – Kiss Jenő: A baranyai államhatár a XX. században. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Budapest, pp. 43 – 51.
- Miszlay Zsolt 2008: Baranya vasúti összeköttetésének kibővülése a Délvidék visszatérésével. In: (szerk.) Horváth István – Kiss Jenő: A baranyai államhatár a XX. században. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Budapest, pp. 52-58.
- Mohos Mária 2008: A Rábától a Muráig. A magyar-szlovén határtérség történeti-földrajzi vizsgálata. Bibliotheca Slavica Savariensis X. Szombathely, 141p.
- Mukicsné Kozara Mária 1984: A szlovén etnikai terület néprajzi topográfiája. 20. század. Edvard Kardelj Egyetem Bölcsészettudományi Karának Tudományos Intézete - Savaria Múzeum. Ljubljana – Szombathely, pp. 79 – 181.
- Olasz Lajos 2014: Az etnikai térszerkezet változása Magyarországon a két világháború között. In: (szerk.) Korlovitz János Tibor: Kulturális és társadalmi sokszínűség a változó gazdasági környezetben. International Research Institute s.r.o. Komarno, pp. 251-256.
- Pándi L. 1995: Köztes-Európa 1763-1993. Térképgyűjtemény. Osiris - Századvég. Budapest, 798 p.
- Sokcsevits Dénes – Szilágyi Imre – Szilágyi Károly 1993: Déli szomszédaink története. Bereményi Könyv Kiadó. Budapest, 356 p.
- Suba János 1999: Magyarország határának kitűzése és felmérése 1921–1925 között. A határmegállapító bizottságok működése. (Honvédtudósok 39.). Budapest, <http://terkeptar.transindex.ro/legbelso.php?nev=168> Letöltés ideje: 2021. 04. 06.